

פסיפסי דוד המלך

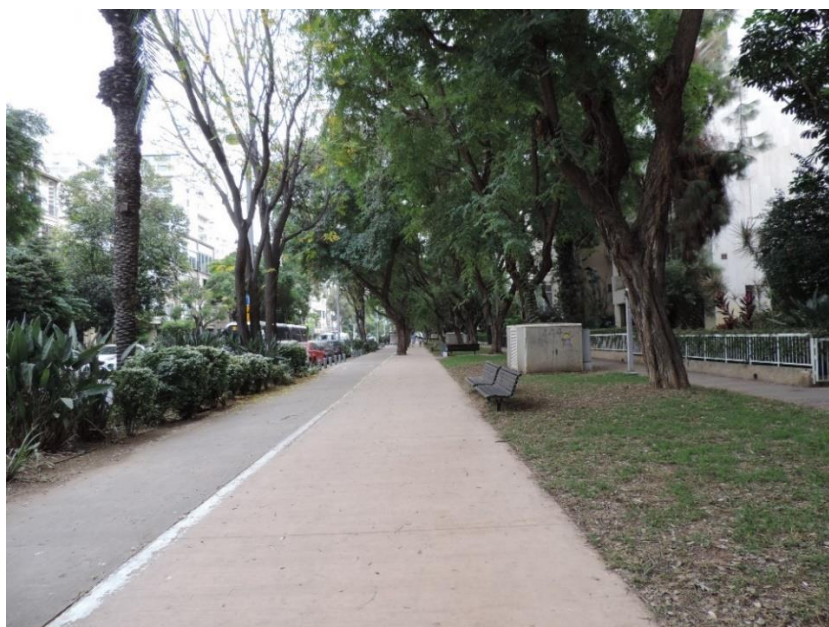
הניה מליכסון

המתהלך בשדרות דוד המלך בתל אביב, הנמתחות בין רחוב אבן גבירול לרחוב ויצמן, לא משער כי לאורך השדרה הצנועה נסתרות מן העין כמה הפתעות, בהן יצירות פסיפס המעטרות את ארבעת בנייני "נוה" (בתים 51–57). אומנם יצירות הפסיפס ממוקמות בחזית הבניינים הפונים דרומה, אך הן מוצנעות לרוב לכניסה מקורה; לפני חלק מהבניינים מדשאה גדולה וירוקה המרחיקה אותם מן העין.

צילום: הניה מליכסון (2021)

שדרות דוד המלך, מבט מזרחה

שדרות דוד המלך מבט מזרחה צילום: הניה מליכסון (2021)

היצירות הן של אמנים מקיבוץ אילון שבגליל המערבי, שהקימו את מפעל "מוזאיקה אילון". יצירת הבכורה של המפעל הייתה קיר פסיפס המוקדש לזכרו של גוש עציון בישיבת "אור עציון" במועצה האזורית שפיר (1960).

"הכול יכול לקרות אצלנו", נכתב במעריב, "אפילו שקיבוץ של השומר הצעיר משתתף בהקמת ישיבה דתית של הפועל המזרחי" (אמני המוזאיקה מקיבוץ אילון, מעריב 9.5.1963).

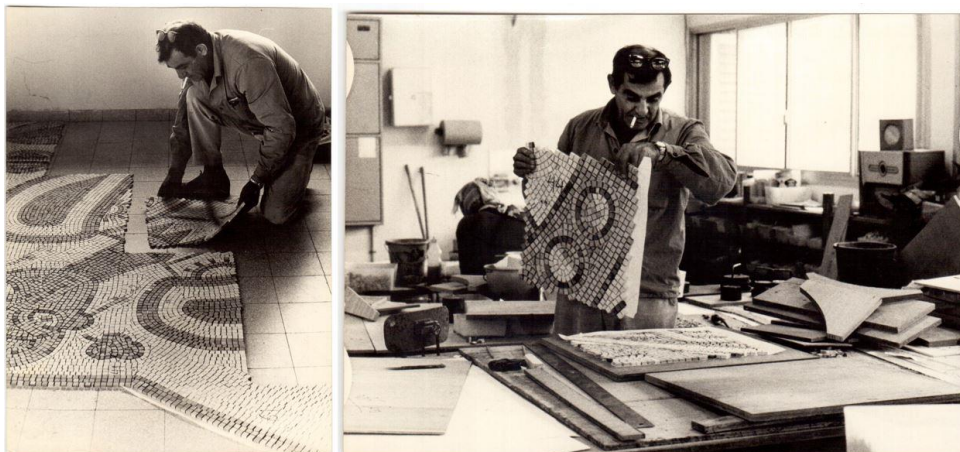

השלמות אחרונות. מוציק יואלי באולם הפסיפס בישיבת "אור עציון" (1960) באדיבות יעקב יואלי

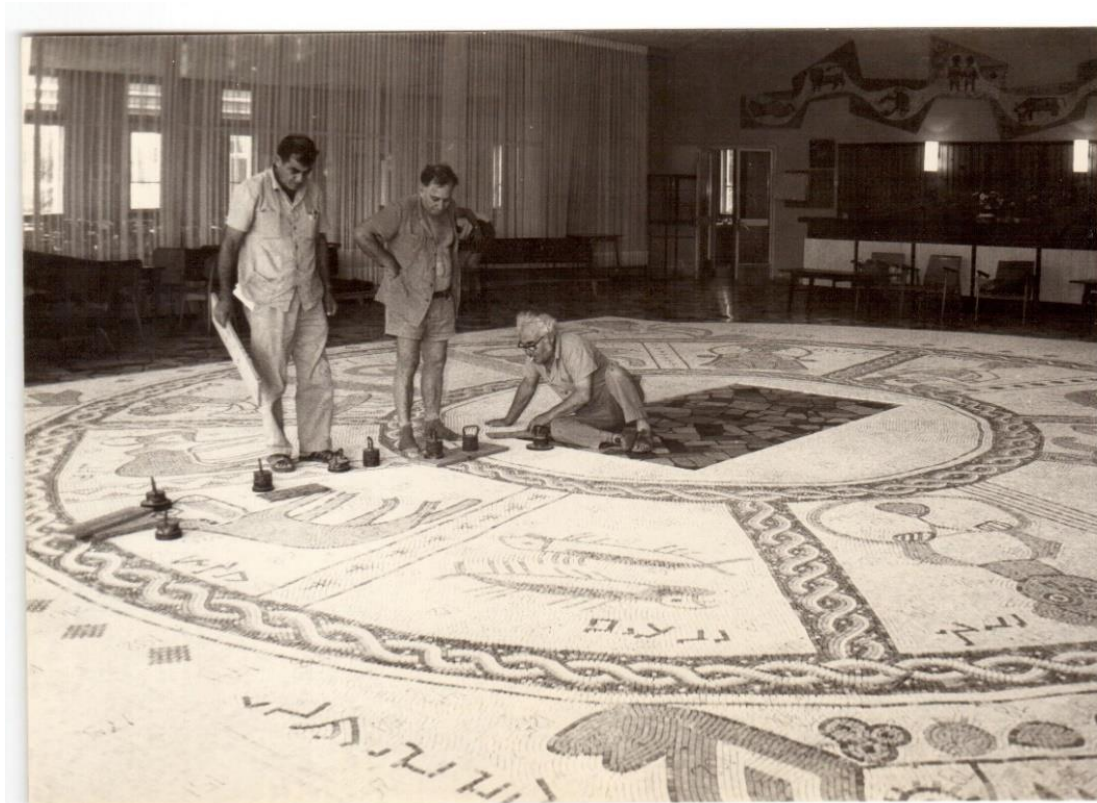
ואכן, לא מעט מיצירותיו של המפעל עסקו בתמונות מהמקרא, אך בוצעו גם יצירות בנושאים כלליים בהתאם לטעמו ולרצונו של המזמין, ובתנאי שהרעיון טוב.

סיפורו של מפעל המוזאיקה בקיבוץ אילון החל בסוף שנות החמישים כאשר ראשי הקיבוץ חיפשו מקורות תעסוקה לחברים ותיקים ולחברים מוגבלים אשר אינם יכולים להשתלב במסגרת סידור העבודה הרגיל. מוציק (מרדכי) יואלי, מאמני הקיבוץ, העלה את רעיון הפסיפס. הרעיון נבדק ונמצא מתאים כלכלית ומעשית. וכך הוקם בשנת 1960 המפעל עלי ידי מוציק יואלי וקלמן גרצובסקי. המפעל בהנהלתו של מוציק יואלי, החל בניסיונות למצוא את השיטה הטובה ביותר לחיתוך הסלע לחלקים קטנים, להדבקת האבנים בדבק אפוקסי מיוחד, ניסיונות שנעשו בשיתוף פעולה עם הטכניון בחיפה, ולמציאת חומרים פלסטיים מיוחדים שיקטינו את משקל הלוחות נושאי הפסיפס.

כדי להגדיל את מבחר גווני האבנים הובאו גושי סלעים מכל רחבי הארץ – מהרי אילת, מרמות ערד ומנחלי הגליל העליון. שלוש שנים אחר כך כבר היו בידי אנשי הסדנה 35 גוונים שונים.

מוציק (מרדכי) יואלי בעבודה במפעל. צילום באדיבות יעקב יואלי

בדיקת פסיפס גלגל המזלות במועדון קיבוץ אילון. גלגל המזלות אשר נחשף על רצפת בית הכנסת בבית אלפא הוגדל פי חמישה וכלל 424 קטעים. הדגם המוגדל הונח בבית העלמין "הר סיני" בלוס אנג'לס, ארה"ב. בתמונה, משמאל מוציק יואלי לידו מאיר דוידזון יושב קלמן גרצובסקי (1974). צילום: מאיר דרום קיבוץ אילון, באדיבות יעקב יואלי

הצלחת המפעל הייתה רבה, והביקוש ליצירותיו הלך וגבר. עבודות פסיפס הוזמנו מבנקים, מבני ציבור למיניהם ומקבלנים של בתי מגורים. חלוצת המזמינים מקרב קבלני הבניין היתה חברת "נוה" שאת קירות כמה מבנייניה מעטרים יצירות פסיפס בנושאים תנכיים.

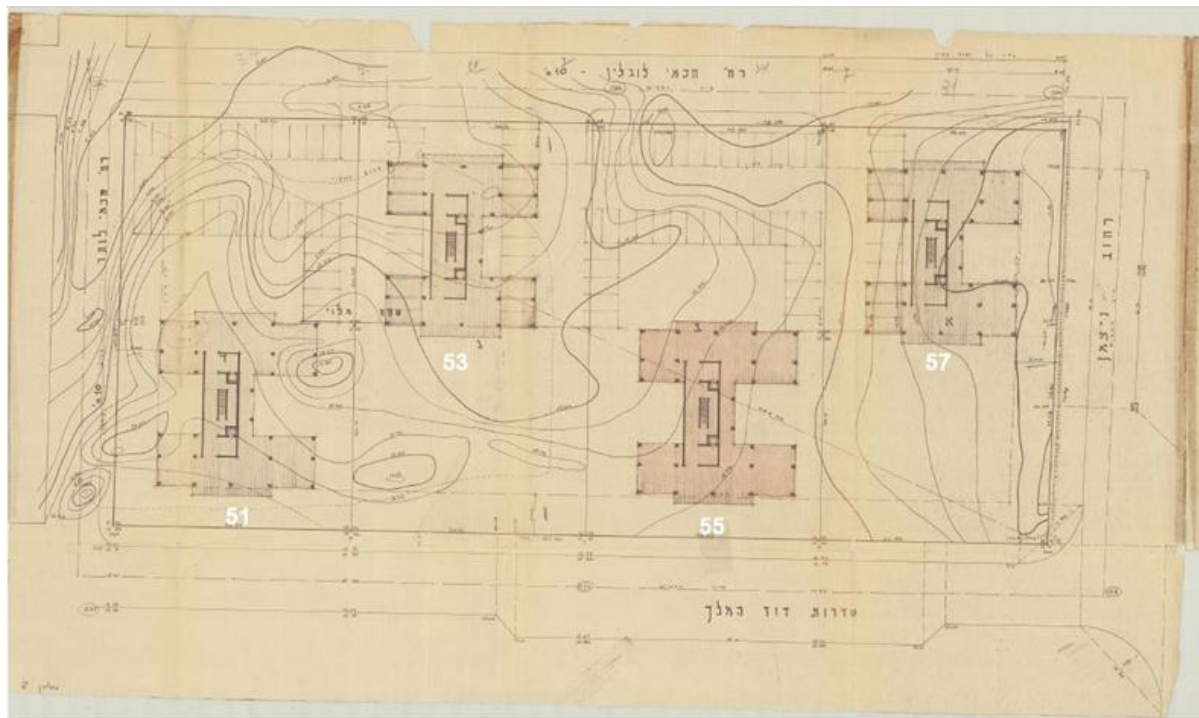
הידועה והמוכרת מכולן היא היצירה בקיר המזרחי של בניין "נוה" (קיר הסופרמרקט) בפינת הרחובות יהושע בן נון וארלוזורוב בתל אביב. העבודה בוצעה על ידי מוזאיקה אילון על פי ציור של מוציק יואלי שגם בהמשך צייר ועיצב את כל עבודות מוזאיקה אילון, עד מותו ב-1976 והייתה אחת העבודות הגדולות הראשונות שביצע מפעל המוזאיקה. בעקבותיה ביצע המפעל עוד מספר עבודות קיר/רצפה גדולות נוספות וחשובות ברחבי הארץ והעולם. המוכרות ביניהן הן רצפת האולם המרכזי של בית הנשיא, הפסיפסים המיוחדים בבית הכנסת "אור תורה" (הטוניסאי) בעכו, ועוד רבות.

יצירה זו, ברחוב יהושע בן נון נפרשת על פני כ-60 מ"ר ומתארת – כיאה למיקומה ברחוב יהושע בן נון – שתי סצנות מספר יהושע: כיבוש יריחו והקרב בעמק איילון.

וכשם שהיצירה ברחוב יהושע בן נון עוסקת במצביא המקראי יהושע בן נון, יצירות הפסיפס בבתי נוה בשדרות דוד המלך, עוסקות בדמות המקראית של האדם והמלך דוד ובסצנות מתוך חייו לפני ואחרי עלותו לשלטון.

ארבעת בתי נוה נבנו כולם במהלך שנת 1962, במקביל הוזמנו ממפעל הפסיפס בקיבוץ אילון ארבעה פסיפסים לעיטור חזית כל בניין. אלה הושלמו והותקנו עם סיום בניית הבניינים.

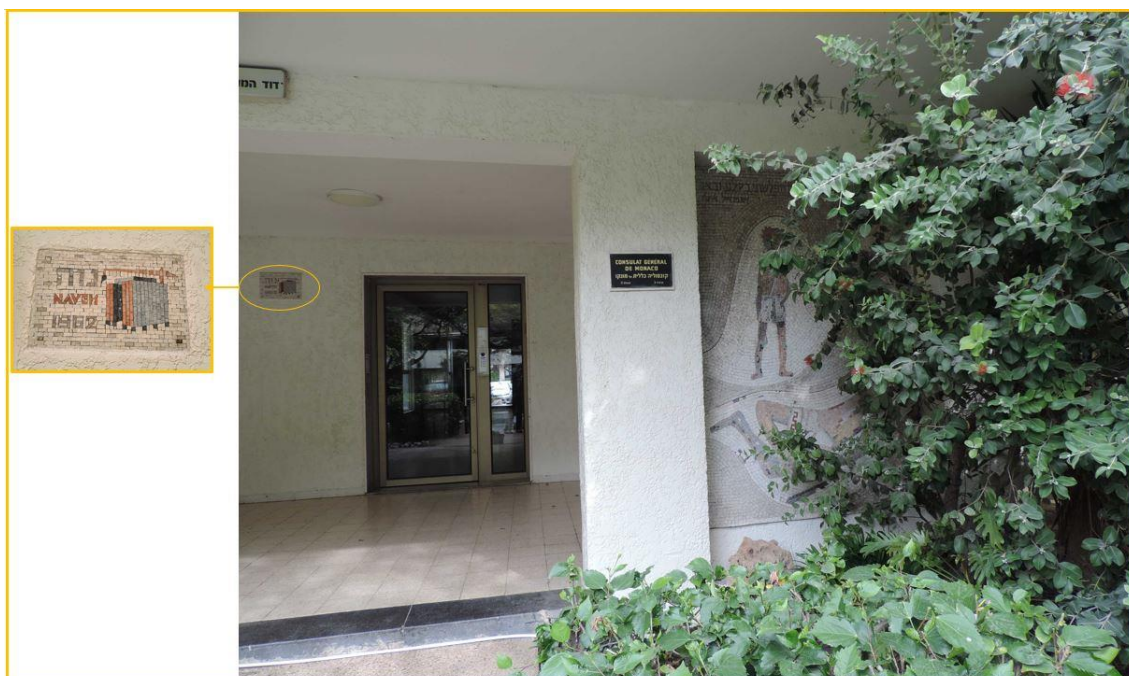

תכנית ארבעת בנייני נוה מתוך תיק בניין, היתר תכנית מיום 06.3.1961
(הוספה שלי, סימון מספרי הבתים בלבן)

הפסיפס הראשון, "דוד מכניע את גוליית" (הכותורות ליצירות הן שלי, ה"מ), ממוקם בשדרות דוד המלך 51, בבניין הראשון מתוך ארבעת הבניינים. גובהו 220 ס"מ ורוחבו 155 ס"מ.

הסצנה המתוארת בפסיפס מנציחה את הרגע שבו הכניע דוד המלך – שעדיין לא נודעה משיחתו למלכות – את גוליית הענק בידי אבן הקלע למצחו. דוד מתואר בפסיפס כנער צנום בעל תלתלים אדמוניים, לבוש באזור חלציים בלבד, ללא בגדי קרב וקלע בידו. גוליית, השרוע על הארץ, ממלא בגודלו את כל החלק התחתון של היצירה. הבדל הגודל בין השניים בולט. את הפסיפס מלווה הפסוק: "ויחזק דוד מן הפלישתי בקלע ובאבן" (שמואל א, י"ז 50). בקיר הכניסה לבניין מצד שמאל (כאן, ובשאר הבניינים) נמצא את סמל חברת "נוה", גם הוא מעשה פסיפס.

יצירה זו, בניגוד ליצירות שבשאר הבניינים, סובלת מנזק רב משתי סיבות עיקריות: הראשונה, מיקומה על קיר רחב הפונה דרומה חושף את הפסיפס לפגעי האקלים ובעיקר לקרינה הגבוהה ולזיהום האוויר (ברחוב תנועה רבה של כלי רכב פרטיים ושל אוטובוסים). הסיבה השנייה היא הלחות מהקרע והצמחייה הצמודה ליצירה (בסיסו של הקיר נמצא בעצם בגינה הקדמית). כל אלה גרמו לנזקים בפסיפס, וחלקים רבים נפלו מתחתיתו.

שדרות דוד המלך 51. לוח הפסיפס ממוקם בקיר חיצוני. צילום: הניה מליכסון (2021)

צילום: הניה מליכסון (2021)

דוד המלך 51, פסיפס דוד וגוליית

הפסיפס השני, "דוד חס על חיי שאול", ממוקם בבניין השני מתוך הארבעה, בשדרות דוד המלך 53, והוא מתאר סצנה מסיפור המאבק בין דוד לשאול. התמונה מתארת את דוד הלוקח את החנית ואת צפחת המים מתחת לראשו של שאול הישן כדי להוכיח לו שהיה יכול להרוג אותו לו רצה. גובהה 170 ס"מ ורוחב 240 ס"מ. את הפסיפס מלווה הפסוק "וַיִּקַּח דָּוִד אֶת-הַחֲנִית וְאֶת-צַפְחַת הַמַּיִם, מֵרֶאשִׁית שְׂאוּל" (שמואל א, כ"ו). (12)

היצירה נשמרה במצב מצוין משתי סיבות עיקריות. הראשונה, בין הכניסה לבניין לבין הרחוב מפרידה מדשאה רחבת ידיים המרחיקה ממנה את הזיהום ואת עשן הרחוב; השנייה, היצירה מוגנת על ידי כניסה מקורה מעל שטח מרוצף. בשל הריחוק מהרחוב הפסיפס רחוק גם מעיני העוברים ושבים ולכן גם מוכר פחות.

צילום: הניה מליכסון (2021)

שדרות דוד המלך 53, מדשאה ירוקה בחזית הבניין

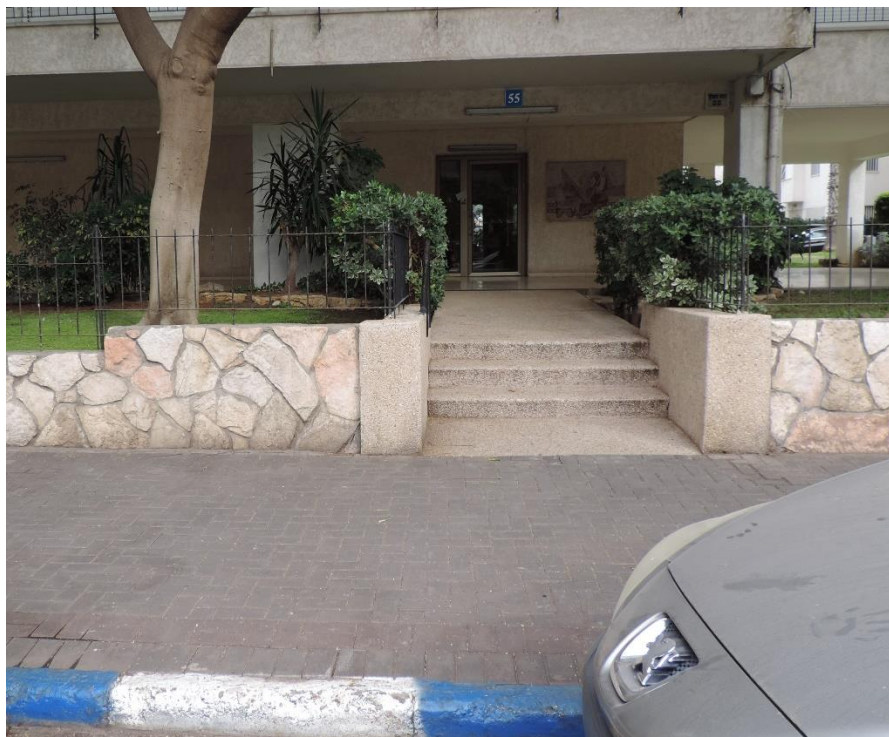
דוד המלך 53, הפסיפס מוגן בשורת עמודים בחזית הבניין. משמאל, סמל חברת נוח. צילום: הניה מליכסון (2021)

שדרות דוד המלך 53, דוד חס על חיי שאול. למטה משמאל, חתימת בית היוצר. צילום: הניה מליכסון (2021)

היצירה השלישית, "דוד בנבל ושאול בחנית", נמצאת בשדרות דוד המלך 55, בתמונה נראית את דמותו של שאול המלך, ידו אוחזת בחנית, הוא לבוש בגדי פאר, שולי גלימתו מעוטרים ולראשו כתר אך ראשו שמוט על חזהו ומשמאלו דוד המנגן לפניו כשם שנהג לעשות בכל פעם שפקדה את שאול רוח רעה. דוד נראה יושב על שרפרף, בגדיו פשוטים, לרגליו סנדלים ובידיו נבל ממדי היצירה, גובה 107 ס"מ ורוחב 143 ס"מ.

בתחתית הפסיפס נמצא הפסוק: "וְדָוִד מִנֵּגֶן בְּיָדוֹ כִּיּוֹם בָּיֹם וְהַחֲנִית בְּיַד שְׂאוּל" (שמואל א, י"ח 10). גם יצירה זו שמורה היטב אף על פי שחזית הבניין קרובה למדרכה, אך שורת העמודים יוצרת חזית מקורה המגנה על היצירה מפני פגעי האקלים.

דוד המלך 55, החזית קרובה למדרכה אך מוגנת על ידי עמודים. צילום: הניה מליכסון (2021)

דוד המלך 55, דוד בנבל ושאל בחנית. צילום: הניה מליכסון (2021)

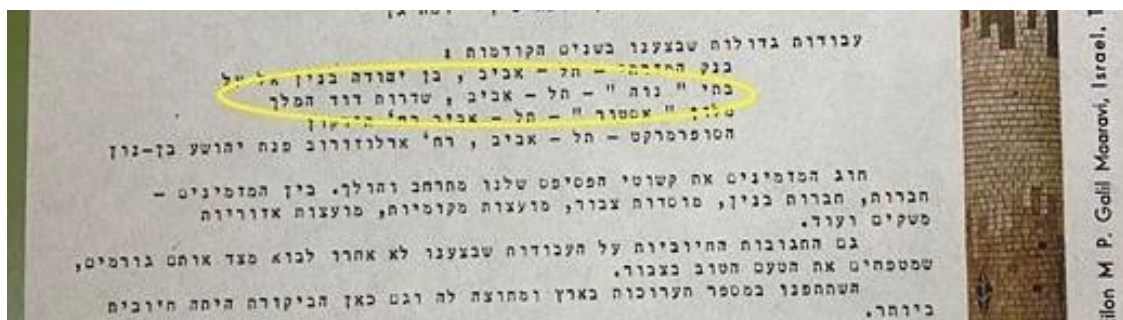

בזמן כתיבת המאמר וחקירת הפסיפסים התעוררה מחלוקת ביני לבין יעקב יואלי, בנו של מוציק יואלי, הנוגע לשאלה האם יצירה ספציפית זו הינה מבית היוצר של מפעל המוזאיקה. יעקב יואלי, טען שמהתבוננות בפרטי חיתוך האבנים וסגנון הציור, זו אינה יכולה להיות עבודה של יואלי מאחר וביצירות אחרות האבנים ישרות יותר בסגנון המאפיין את החיתוך המדויק של המפעל. בנוסף לכך, על היצירה מתנוססת חתימת האמן, גם על האפשרות שמוציק הניח את חתימתו על מוזאיקה של המפעל חולק יעקב יואלי.

לטענותיו אין תימוכין בארכיון המפעל, והיא מבוססת על דעתו האישית של יעקב יואלי.

ואילו אני טוענת שיצירה זו היא אכן מבית היוצר של "מוזאיקה אילון". יצירה זו נוצרה יחד עם שאר היצירות בשנת 1962. ארבעת בנייני נוה נבנו יחד בין מרץ 1961 למרץ 1962. עם התחלת הבנייה הוזמנו ארבעת היצירות ממפעל המוזאיקה, עבודה גדולה הדורשת כוח אדם רב ולכן הן בוצעו במקביל על ידי חברים שונים במפעל.

עם סיום הקמת הבניינים הוצבו היצירות על קירות הבניינים.

קטע מתוך עלון קיבוץ אילון (1964), ארכיון קיבוץ אילון, באדיבות יעקב יואלי. העבודה בבתי נוה שדרות דוד המלך מסומנת במסמך ללא שום הסתייגות לגבי יצירה זו או אחרת.

הפסיפס האחרון בשורת בניי "נוה", "מפגש דוד ובת שבע", בשדרות דוד המלך 57 פינת רחוב ויצמן, גובהו 170 ס"מ ורוחבו 270 ס"מ. הפסיפס מתאר את המפגש הראשון בין דוד המלך ובת שבע. על פי הסיפור המקראי, שנתו של המלך נודדת, והוא קם משנתו ויוצא להתהלך על גג ארמונו. מעבר לחומה הוא רואה את בת שבע, שהייתה "טובת מראה מאד", רוחצת.

דוד המלך 57, מפגש דוד ובת שבע

צילום: הניה מליכסון (2021)

ביצירה נראה דוד לבוש בגדים מהודרים, כתר זהב לראשו והוא נשען על קיר החומה המעוטר. הירח משמאל מציין שזו שעת לילה. מעבר לחומה הוא מבחין באישה עירומה בחלקה כשהיא רוחצת את שיערה הארוך. בת שבע אינה מודעת לכך שהיא חשופה לעיניו, וכדי להדגיש זאת יצר האומן מעין קו מפריד בין דמות המלך לדמות האישה.

בתוך היצירה מפוזרים צמחי הלוטוס, צמח מלכותי המקודש בכמה תרבויות. אנו מכירים את מוטיב הלוטוס גם בציורי קיר היסטוריים. אחד מהם שומר ושוחזר לפני שנים מספר על ידי אמני סטודיו תכלת במרפסת בית ביאליק בתל אביב.

פרח הלוטוס בפסיפס דוד ובת שבע

פרח הלוטוס בציור קיר בבית ביאליק